



Розділ VII. Розвиток музичної освіти



Світлана Барило,

кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Svitlana Barylo,

Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

УДК 372.8:78
ББК 74.200.541.3

ОРГАНІЗАЦІЯ МУЗИЧНО-СЛУХАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

ORGANIZATION MUSIC LISTENING ACTIVITY AT MUSIC ART LESSONS IN PRIMARY SCHOOL

У статті автор досліджує проблему музично-слухацької діяльності молодших школярів на уроках музичного мистецтва, а також визначає оптимальні шляхи організації слухання і сприйняття музики у початковій школі.

Ключеві слова: слухання музики, сприйняття музики, музична діяльність, молодші школярі, урок музичного мистецтва, вчитель музики.

In the article the author investigates the problem of music listening activity of younger pupils at music art lessons, and also determines optimal ways to organize listening to and perception of music in primary school.

Keywords: listening to music, perception of music, music activity, primary school, music art lesson, music teacher.

В статье автор исследует проблему музыкально-слушательской деятельности младших школьников на уроках музыкального искусства, а также изучает оптимальные пути организации слушания и восприятия музыки в начальной школе.

Ключевые слова: слушание музыки, восприятие музыки, музыкальная деятельность, младшие школьники, урок музыкального искусства, учитель музыки.

Постановка проблеми. Проблема слухання і сприймання музики на уроках музичного мистецтва в початковій школі – одна з найскладніших внаслідок суб'єктивності цього процесу і остаточно не розв'язана.

Слухання і сприймання музики на уроках музичного мистецтва – один із основних і найбільш складних видів музичної діяльності учнів початкових класів. Використовуючи на кожному уроці слухання музики, вчитель знайомить молодших школярів з кращими зразками вітчизняної та зарубіжної музичної культури, сприяє розвитку загальної культури учнів, вихованню в них художнього смаку, музично-творчих здібностей тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями організації слухання і сприймання музики на уроках музичного мистецтва займалися багато відомих педагогів-музикантів (Б. Асафев, В. Белобородова, Л. Горюнова, Н. Гродненська, О. Ростовський, О. Рудницька, Е. Печерська, В. Шацька та ін).

Актуальними для дослідження й аналізу сучасних форм і методів організації слухання музики в початкових класах є вивчення педагогічних технологій музичного виховання, розроблених в ХХ ст. відомими зарубіжними музикантами і педагогами: Е. Абдуліним, Л. Виноградовим, Е. Ж. Далькрозом, Д. Кабалецьким, В. Кірюшиним, З. Кодаї, К. Орфом, Л. Школяр та ін.

Аналіз наукових джерел показав, що організація музично-слухацької діяльності на уроках музичного мистецтва в початкових класах потребує поглибленого вивчення і дослідження з метою покращення уваги, спостережливості, розвитку уяви, фантазії, творчих здібностей учнів у процесі слухання музичних творів.

Метою статті є визначення найбільш оптимальних шляхів організації музично-слухацької діяльності на уроках музичного мистецтва в молодших класах; означення основних методів і прийомів активізації слухацької діяльності молодших школярів; формулювання запитань і завдань для учнів у процесі слухання музики, які спрямовані, насамперед, на виявлення асоціативного мислення, розвиток уяви і фантазії.

Виклад основного матеріалу та аналіз отриманих наукових результатів. Слухання і сприймання музики на уроках музичного мистецтва у початковій школі має на меті розвиток культури сприйняття музики в молодших школярів.



Поряд з терміном «сприймання музики» часто вживають словосполучення «слухання музики», яке використовують у двох значеннях як синонім сприймання музики і як компонент уроку музичного мистецтва. Таким чином, сприймання і слухання – не одне й те ж саме, але в методиці музичного виховання обидва поняття використовують як ідентичні [2, с. 5].

У музично-педагогічній літературі термін *сприймання* застосовують у двох значеннях. В одному, більш широкому, вчені використовують термін *сприймання* як специфічний вид духовно-практичної діяльності, що послідовно включає рівень осягнення виражально-сміслового змісту музики і, не обмежується актом *сприйняття*, водночас реалізується у формі почуттів асоціативного мислення [4, с. 254], в іншому, більш вузькому, процес слухання музики це – знайомство з музичними творами різних жанрів, форм, композиторами і виконавцями. При цьому дві сторони музичного розвитку учнів – сприйняття і власна творчість – тісно пов'язані між собою і взаємно доповнюють один одного.

На думку багатьох учених (Л. Вигодського, М. Кагана, А. Мелік-Пашаєва М. Осенневої та ін.), починати становлення вмінь і навичок музично-слухацької діяльності слід з чуттєвого аспекту, з пробудження емоцій, формування емоційного відгуку, що передбачає зміщення акценту з технічної сторони музичного мистецтва на духовну (емоційну). У процесі слухання музичних творів на уроці слід створити творчу атмосферу, щоб учні насолоджувалися музикою і отримували від її прослуховування естетичну насолоду. Для цього перед слуханням музики доцільно буде запропонувати учням згадати певні явища та події, які вони спостерігали в житті і які пов'язані з музичними образами чи назвою творів, а також уявити зміст твору через складені ними короткі оповідання, казки, вірші тощо.

Починаючи з другого класу, коли молодші школярі знайомляться з первинними жанрами – піснею, танцем, маршем і їх різновидами, з виражальними засобами музики, вони відкривають для себе світ опери, балету, симфонії, особливості музичної мови, способів розвитку і побудови музики. Вивчаючи творчість відомих композиторів учні поступово формують і розширюють свій інтонаційний запас, пізнають деякі риси індивідуального стилю окремих композиторів. Одночасно у процесі слухання музики учні знайомляться з виконавцями – інструменталістами і вокалістами, хорами і оркестрами. Особливу увагу, згідно програми, приділяють народній музиці, оскільки її знання допомагають зрозуміти зміст і виражальні особливості музичного мистецтва. Все це допомагає молодшим школярам більш змістовному сприйманню музичного мистецтва.

Одночасно з поповненням знань про музичне мистецтво, ми пропонуємо вчителю розширювати, насамперед, емоційно-чуттєвий світ дітей, а також їхній словниковий запас для переводу інтуїтивних переживань, викликаних слуханням музики, у вербальні характеристики, наприклад: героїчна музика (мелодія) – горда, мужня, урочиста; лірична – сумна, наспівна, тужлива, ніжна; весела – радісна, сонячна, жартівлива; спокійна – добра, привітлива, плавна, протяжна, наспівна тощо.

В організації музично-слухацької діяльності можна виділити такі основні етапи:

- 1) вступне слово вчителя;
- 2) слухання музичних творів;
- 3) бесіда про прослуханий твір;
- 4) аналіз музичних творів;
- 5) повторне слухання.

При цьому слід пам'ятати, що мова вчителя має бути доступною, зрозумілою, цікавою, логічною чіткою, тобто попередньо підготовленою.

Вступне слово, розповідь або бесіда повинні бути короткими, головна його мета – підготувати учнів до сприймання музики, активізувати і спрямувати увагу на зміст музики, її виражальні засоби.

Зазначимо, що у сприйманні молодших школярів найрозвиненіший емоційний компонент, а музичний слух і мислення відстають у розвитку. Як стверджує Е. Печерська «Головний компонент музичного сприйняття – співтворчість – виявляється на рівні безпосередньої, емоційної чутливості до музики. Компоненти сприймання взаємопов'язані між собою [2, с. 5-6]. Тому будь-яка розповідь про музику повинна бути емоційною та яскравою.

Зауважимо, що у більшості учнів початкових класів з'являється інтонаційно-мелодична орієнтація на музичне сприйняття, зростає здатність індивідуально інтерпретувати музику, виникають поза музичні образи та асоціації. Таким чином, сприйняття музичного образу стає адекватнішим, і як наслідок, відбувається розвиток творчих здібностей та слухацької уваги.

Безпосередньо перед слуханням, особливо в першому класі, слід запропонувати школярам зайняти зручне положення, нагадати, як треба слухати: «як на концерті», «на одному диханні», «поки останній звук не затихне», «при повній тиші».

Для активізації слухацької уваги дітей ми пропонуємо використовувати педагогічні і методичні прийоми вокалізації, запитання та завдання. Зокрема педагогічний прийом новизни і здивування, коли вчитель зацікавлює і дивує учнів новою інформацією сприяє, насамперед, розвитку інтересу до музики. Прийом персоніфікації та участі, коли вчитель моделює конкретну ситуацію, в якій він сам разом з учнями стає учасником певної події, допомагає згуртувати учнівський колектив і розвивати музично-творчі здібності учнів.

Також для активізації музично-слухацької діяльності на уроках музичного мистецтва доцільно застосовувати методичні прийоми вокалізації, про які говорив ще Б. Асаф'єв [6], проспівати з учнями мелодії творів, які вони будуть слухати.

До методичних прийомів активізації слухацької уваги належать питання і завдання, сформульовані вчителем перед слуханням музичних творів. Наприклад, учням перед прослуховуванням «Пісня жайворонка»



П. Чайковського (1 клас) пропонується визначити характер руху мелодії; у п'єсі Л. Бетховена «Весело-сумно» (2 клас), визначити її настрій, які почуття передаються в музиці тощо. Поряд із запитаннями можна запропонувати школярам різноманітні завдання, наприклад, перед слуханням Полонезу Ф. Шопена (3 клас), простукати ритмічний малюнок п'єси, створити малюнок до нього тощо.

Під час слухання музичних творів важливо, щоб учитель пам'ятав, що він сам є прикладом слухача для дітей. Тому, неприпустимо в цей момент гортати класний журнал, читати конспект чи робити будь-які записи. Вчитель має сам уважно слухати музику і спостерігати як це роблять учні, щоб потім оцінити сприймання музики кожним школярем. Після прослуховування музичних творів слід відмітити тих учнів, які на його думку були найбільш уважні. Це буде стимулювати інших учнів до аналогічного відношення до музично-слухацької діяльності.

Аналізуючи з дітьми прослухані твори, доцільно поставити їм питання і запропонувати різні завдання, які спрямовані, насамперед, на виявлення асоціативного мислення та розвиток уяви і фантазії. Наприклад:

- Які асоціації виникли у дітей у процесі слухання?
- Якими засобами музичної виразності створений той чи інший образ?
- Тембри яких музичних інструментів допомогли передати в музиці певний образ?
- До чого більше подібна мелодія: до танцю чи пісні?
- Які особливості, характер маршової мелодії?
- Чим відрізняється даний музичний твір від попереднього?
- Створити малюнок до прослуханого твору.
- Відобразити танок, який звучав у п'єсі.

Подібні питання і завдання в процесі аналізу музичних творів спрямовані на розвиток емоційно-ціннісного відношення до музики, а також на розвиток музичного мислення, уваги, уяви, спостережливості. Під час аналізу прослуханих творів у школярів розвиваються музичні здібності, формуються музично-теоретичні навички оперувати музичними поняттями (засоби музичної виразності, інтонація, жанр, форма, музичний образ), а також відбувається накопичення інтонаційно-слухового досвіду в освоєнні творчості українських та зарубіжних композиторів минулого і сучасності.

На нашу думку, доцільно в процесі аналізу музичних творів ілюструвати музикою питання до учнів і їх відповіді, оскільки досвід слухацької діяльності в учнів молодшого шкільного віку незначний.

При повторному слуханні музики, метою якого є більш детальний аналіз і поглиблене слухання, закріплення і запам'ятовування музичного твору, в початковій школі можливо передбачити використання вільного диригування, яке дозволяє учням виразити своє розуміння музики, а вчителю визначити рівень музичного сприйняття школярів. Загалом вчитель має шукати різні шляхи активізації музично-слухацької діяльності школярів, розуміючи аналіз і повторне слухання музичних творів «...не як музикознавчий, раціональний процес, а як бесіду про музику, що є джерелом цікавих відкриттів і яскравих емоцій» [2, с. 12].

Молодшим школярам найбільш близька і зрозуміла музика з нескладною, чіткою ритмічною основою, з яскравими музичними інтонаціями, наявністю контрастних частин і регістрів, оскільки все це активізує увагу дітей. Але це не означає, що вчитель має вибирати для слухання легкі музичні твори. В результаті накопичення слухацького досвіду, знайомства з музично-виражальними засобами, закономірностями музичного мистецтва і характерними рисами творчості композиторів формується здібність сприйняття більш складних творів.

Організуючи музично-слухацьку діяльність у початковій школі слід використовувати різноманітний музичний репертуар. Це насамперед, п'єси українських композиторів, зокрема такі збірники п'єс, як «Фортепіанний альбом» М. Дремлюги, «Вибрані твори» А. Коломійця, «24 дитячі п'єси для фортепіано» В. Косенка, «Легкі п'єси український композиторів; твори зарубіжних композиторів «Дитячий альбом» П. Чайковського, фортепіанні п'єси для дітей Д. Кабалевського, а також твори для дітей М. Лисенка,

К. Стеценка, М. Глінки, Л. Бетховена, В. Моцарта, Ф. Шопена та багатьох інших композиторів минулого і сучасності. Під час слухання музики доцільно застосовувати твори образотворчого мистецтва та літератури при умові цілеспрямованого використання таких творів з урахуванням специфіки даних видів мистецтва, вікових особливостей дітей та розуміння багатозначності різних видів мистецтва, що зумовлює суб'єктивність сприйняття художніх творів.

Висновки. Таким чином, організація музично-слухацької діяльності на уроках музичного мистецтва в початковій школі вимагає від вчителя ґрунтовної підготовки, використання різноманітних методів і прийомів, інших видів мистецтва, чіткого і послідовного застосування основних етапів слухання і сприйняття музики, а також добору відповідного музичного репертуару.

Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо в дослідженні найоптимальніших шляхів організації музично-слухацької діяльності, виборі новітніх технологій, методів і прийомів слухання музики на уроках музичного мистецтва в початковій школі.

1. Островський В. М., Сидір М. В. Уроки музики. 1-4 класи. Посібник для вчителя / В. М. Островський, М. В. Сидір. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 60 с.
2. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах: Навч. посібник / Е. П. Печерська. – К.: Либідь, 2001. – 272 с.
3. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі / О. Я. Ростовський. – Тернопіль: Богдан, 2001. – 266 с.
4. Юцевич Ю. Є. Словник-довідник / Ю. Є. Юцевич – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 352 с., 77 нотних прикладів та малюнків.
5. Яскулко М. К. Музика. 3 клас: «Тематичне планування та розробки уроків / М. К. Яскулко. – Х.: Вид-во «Ранок», 2011. – 144 с. – (Новий майстер-клас).
6. Асафьев Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б. В. Асафьев. – Л., 1973.